

ОСОБЛИВОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧИХ ПРОКУРАТУРИ ТА ОПЕРАТИВНИХ ПРАЦІВНИКІВ ПРИ РОЗКРИТТІ УМИСНИХ ВБИВСТВ, ПОЄДНАНИХ ЗІ ЗГВАЛТУВАННЯМ, ПО ГАРЯЧИХ СЛІДАХ

Формування в Україні правової демократичної держави передбачає всебічну охорону прав і свобод кожного громадянина. У ст.27 Конституції України визначено, що кожна людина має невід'ємне право на життя. Однак останнім часом в Україні спостерігається різке зростання злочинності у цілому і, зокрема, збільшення числа вбивств. Особливу тривогу викликають умисні вбивства, поєднані із згвалтуванням. Багато цих злочинів розкривається, але ті, що залишаються не розкритими, викликають великий громадський резонанс, стають надбанням засобів масової інформації, у зв'язку з чим породжують багато чуток та пліток про появу сексуальних маніяків.

Для забезпечення реалізації основних прав людини Указом Президента України від 18.02.2002 р. № 143 «Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян» поставлене завдання про створення ефективної системи протидії злочинності [1]. Згідно з положеннями наказу МВС України № 701 від 18.10.1993р. «головними службами, які виконують обов'язки по розкриттю злочинів, є служби, які входять до кримінального блоку міліції» [2, с.7]. Виконання наведених завдань, особливо боротьби з умисними вбивствами, неможливо без достатньої розробки аспекту пошуково-пізнавальної діяльності, зокрема по встановленню осіб, які вчинили вбивства в умовах неочевидності.

Окремі аспекти проблеми розкриття та розслідування умисних вбивств, у тому числі і поєднаних із згвалтуванням, на монографічному рівні досліджувалися Александровим Ю.В., Антоняном Ю.М., Бандуркою О.М., Гульманом Б.П., Железовим Є.О., Колошко С.В., Побегайлом Е.П., Снігерьевим О.П. та іншими. Ці автори внесли певний вклад в теорію науки оперативно-розшукової діяльності, криміналістики і практику розкриття та розслідування умисних вбивств, поєднаних із згвалтуванням. Однак у працях цих авторів в основному розглянуто тільки окремі аспекти проблеми. У зв'язку з необхідністю подолання суперечностей думок, особливо питання надання оперативно-розшукової інформації слідчим прокуратури, потребує спеціального дослідження практика та теоретичне обґрунтування особливостей проведення спільних оперативно-розшукових та слідчих дій при розкритті умисних вбивств, поєднаних із згвалтуванням.

Однією з причин не завжди ефективної роботи щодо розкриття умисних вбивств, поєднаних із згвалтуванням, є недостатня розробка взаємодії слідчого та оперативного працівника при розкритті вказаного виду злочинів. Невипадково слідчі та оперативні працівники зауважують, що наявні у їх розпорядженні методичні рекомендації мають суттєві недоліки, особливо у частині розкриття вбивств по гарячих слідах. В літературі мають місце різні тлумачення поняття розкриття злочину. Ми підтримуємо думку Бан-

дурки О.М., який зазначає, що під безпосереднім розкриттям злочину слід розуміти затримання злочинця на місці злочину або за свідченням очевидців після його скоєння, отримання оперативної або іншої інформації про особу, яка скоїла злочин, або місце знаходження речових доказів, збрарядь злочину; встановлення інших фактичних даних, які підтверджують скоєння злочину конкретною особою, знайшли своє підтвердження у ході розслідування та покладені у основу обвинувачення [3, с.4].

Однією з умов успішного розкриття і розслідування умисних вбивств, поєднаних із зґвалтуванням, є чітка взаємодія органів слідства і дізнання.

Під взаємодією, з одного боку можна розуміти тісну співпрацю та узгодженість дій слідчих та оперативних працівників, а з іншого, – чітке розмежування функцій у відповідності з їх процесуальним становищем.

Чи існує специфіка взаємодії слідчого прокуратури та співробітника органу дізнання при розслідуванні умисних вбивств, поєднаних із зґвалтуванням? Певною мірою так, як і при розкритті інших умисних вбивств при обтяжуючих обставинах. Основна маса умисних вбивств, поєднаних із зґвалтуванням, скоєні в умовах неочевидності. Специфіка й у тому, що і слідчий, і працівники карного розшуку повинні знати суть умисних вбивств, поєднаних із зґвалтуванням, мати певні знання у галузі судової медицини, сексопатології, судової психіатрії. Особливості існують і при огляді місця події, інших слідчих заходів, а також при проведенні оперативно-розшукових заходів.

На нашу думку, слідчий прокуратури та оперативний працівник, які очолюють слідчо-оперативною групу, повинні не тільки самі володіти високою кваліфікацією і знати методикку розкриття умисних вбивств, поєднаних із зґвалтуванням, але й уміло направляти дії групи, а також своєчасно проводити оперативні комбінації, які направлені на встановлення злочинця.

Говорячи про взаємодію слідчого і органа дізнання при розкритті вбивств, необхідно зупинитися на їх спільній роботі по так званих гарячих слідах. «Гарячі сліди» – це поняття кінології, але воно увійшло в криміналістичну термінологію, нерідко використовується у науковому обігу, нормативних актах, у тому числі наказах МВС та Генерального прокурора України. Деякі науковці, наприклад Біленчук П.Д., використовують поняття розкриття злочинів «по свіжих слідах» [4,с.371], що, на нашу думку, співпадає з поняттям розкриття злочину «по гарячих слідах».

Під цим розуміється встановлення та, як правило, затримання винного у найкоротший час після виявлення злочину. Передбачається наявність такої інформації, на підставі якої його може бути швидко встановлено. Указівка на короткий термін говорить про те, що особу, яка скоїла злочин, слід встановити при провадженні невідкладних оперативно-розшукових та слідчих дій у період трьох діб з моменту отримання повідомлення про скоєння злочину або з часу виявлення злочину (у деяких випадках в термін 10 діб). При цьому треба мати на увазі, що в такий термін, безумовно, не має можливості закінчити кримінальну справу провадженням та направити її до суду. Треба пам'ятати, що розкриття злочину по гарячих слідах повинно розглядатися не як остаточний, а лише як попередній результат діяльності

органів внутрішніх справ та прокуратури. Робота по гарячих слідах можлива не завжди та не по всіх злочинах. Вбивства – як раз та категорія справ, по якій у багатьох випадках вона може бути найбільш ефективна [4, с.376], що доведено багаторічною слідчою практикою. Автори «Криміналістики» до розшуку злочинця по гарячих слідах відносять:

- переслідування;
- оточення;
- організацію засад та загороджувальних заходів [5, с.157].

Як бачимо, вказані лише оперативні заходи, слідчий в них участі не бере. Ці функції виключно працівників органу дізнання. Необхідно зазначити, що на практиці іноді бувають непередбачені випадки, коли слідчий безпосередньо зіштовхується зі злочинцем. Таке може бути у ході огляду місця події. Але наявність охорони, озброєних працівників міліції повинні звести таку ситуацію до мінімуму.

Іноді мають місце випадки, коли слідчі знаходились у засаді, брали участь у переслідуванні злочинця, займалися особистим розшуком та інше. На наш погляд, такі дії слідчого не припустимі. Якщо було скоєно вбивство, поєднане із зґвалтуванням, слідчий може дати завдання про організацію засади, бо злочинці іноді повертаються на місце злочину, з метою приховування трупа або задоволення своїх некрофільних потреб. Крім того, при роботі по гарячих слідах, при переслідуванні злочинця можливе затримання якої-небудь особи за прикметами. Таку особу необхідно негайно доставити до слідчого для перевірки причетності до скоєного злочину.

У наш час поняття «розкриття злочину по гарячих слідах» розширилось. В нього стали включати і організаційні заходи, використання криміналістичних обліків, громадськості, проведення невідкладних слідчих дій і т.п. Навряд чи можна погодитися з тим, що це й і складання планів, і вміння професійно орієнтуватися в складній слідчій та оперативній ситуаціях [6, с.496–500]. Автори одного із останніх підручників з криміналістики вважають, що під розкриттям по гарячих слідах слід розуміти встановлення винного, його затримання у строк, котрий не перевищує трьох діб. Це організаційний захід, а також комплекс слідчих дій та оперативно-розшукових заходів [7, с.360–361, 369].

З нашої точки зору, можливі такі варіанти розкриття вбивств по гарячих слідах:

- безпосереднє переслідування злочинця ще до приїзду слідчо-оперативної групи;
- встановлення злочинця за оперативною інформацією;
- отримання інформації про злочинця у результаті огляду місця події;
- інші слідчі дії та оперативно-розшукові заходи.

Для досягнення цих цілей, на нашу думку, необхідно використовувати так зване типове програмування невідкладних оперативно-розшукових та слідчих дій. Ще в 70–х рр. ХХ ст. були складені картотеки невідкладних дій членів СОГ, які виїжджають на місце пригоди. На наш погляд, до таких програм повинні входити:

1. Типові невідкладні оперативно-розшукові та слідчі заходи.

2. Інформаційне забезпечення діяльності слідчо-оперативної групи в польових умовах.

3. Організація взаємодії слідчого прокуратури, оперативного працівника, експерта та інших осіб, які беруть участь у розкритті злочину, з урахуванням повноважень кожного.

4. Взаємодія з громадянами та використання засобів масової інформації.

Такі типові програми розроблені взагалі для випадків скоєння умисних вбивств. На нашу думку, необхідно розробити таку програму окремо для випадків скоєння умисних вбивств, поєднаних зі зґвалтуванням, бо для виїзду на місце пригоди за фактом таких злочинів є сенс залучати спеціалістів сексопатологів та психіатрів. Їх доцільно включити і до складу слідчо-оперативних груп як консультантів.

При розкритті умисних вбивств, поєднаних із зґвалтуванням, по гарячих слідах особливу роль грає фактор часу; у зв'язку з чим початкові оперативно-розшукові та слідчі дії носять специфічний характер і відбуваються у певних умовах, що впливають на діяльність усіх оперативних та слідчих працівників, які беруть участь у розкритті злочину. Так, паралельно з оглядом місця події слід проводити ряд гласних оперативно-розшукових заходів: прочісування місцевості, поквартирний або подворовий обхід, вивчення різних документів, застосування кінолога, консультації зі спеціалістами. Останнє особливо необхідно, враховуючи специфіку скоєння злочину та особи, яка його скоїла.

Раптовість виникнення ситуації передбачає попередню підготовку та планування діяльності слідчо-оперативної групи з тим, щоб на момент виявлення злочину або повідомлення про нього не виникло проблем з організацією діяльності групи по проведенню невідкладних слідчих дій.

При розкритті умисних вбивств, поєднаних із зґвалтуванням, по гарячих слідах доводиться вирішувати як стратегічні, так і тактичні задачі. На нашу думку, до складу стратегічної задачі розкриття злочину входять організація отримання пошукового матеріалу та доказів, забезпечення створення початкової бази для усього наступного розслідування. До тактичної задачі входять забезпечення встановлення особи злочинця та його розшук по гарячих слідах.

У випадку відсутності даних про злочинця огляду місця подія повинно передувати використання службово-розшукової собаки.

Ми поділяємо точку зору Александра Ю.В., який вказував, що близько 10% усіх зґвалтувань та умисних вбивств, поєднаних із зґвалтуванням, скоєні з використанням автотранспортних засобів. У зв'язку з чим при огляді місця події, особливо поза населеним пунктом, слід звернути особливу увагу на встановлення слідів автотранспортних засобів. Встановлення таких слідів зобов'язує оперативних працівників залучити до розшуку сотрудників ДАІ за планом, який передбачає перевірку транспортних засобів.

22.06.98 р. Д., перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, рухався на автомобілі ВАЗ 2102 по автодорозі Краснокутськ – Водяне.

У селищі Качаловка, Краснокутського району Харківської області на розвилці автодоріг Краснокутськ-Мурафа-Водяне його зупинила раніше не

знайома М., із проханням підвезти її до місця роботи, на що Д. відповів згодою. Д. з'їхав на ґрунтову дорогу і з метою задоволення своєї статевий пристрасній неприродним способом запропонував М. вступити з ним в орогенетальний контакт, на що остання відповіла відмовою. Тоді Д. наніс декілька ударів рукою по обличчю М., змусив останню задовольнити його статевою пристрасстю неприродним способом та зґвалтував її. Після цього, з метою приховання скоєного злочину, Д. вбив М.

У ході огляду місця події були встановлені сліди автомобіля, дано доручення працівникам ДАІ перевіряти усі автотранспортні засоби, завдяки чому було встановлено автомобіль, яким керував Д.

Все це передбачає професіоналізм учасників слідчо-оперативної групи, інформаційне забезпечення, швидкість дій. У зв'язку з чим, на нашу думку, доцільно доповнити КПК України статтею, що регламентує діяльність слідчо-оперативної групи. Головним є наступне: підсумком роботи по гарячих слідах має бути отримання та закріплення процесуальних доказів. Без цього встановлення злочинця буде безрезультатним. Розкриття умисних вбивств, поєднаних із зґвалтуванням, по гарячих слідах – явище доволі нечасте. Але виключати таку можливість не можна.

У зв'язку з великим резонансом вказаної категорії злочинів, на нашу думку, у системі кримінальної міліції МВС України доцільно створити постійно діючий спеціальний підрозділ по оперативному реагуванню на випадки скоєння сексуальних злочинів, у тому числі і умисних вбивств, поєднаних із зґвалтуванням. Ця група повинна реагувати на усі випадки скоєння таких злочинів та брати участь у проведенні оперативно-розшукових заходів щодо розкриття злочинів, скоєних на сексуальному ґрунті.

Беручи до уваги сказане, можна зробити висновок, що знання особливостей проведення оперативно-розшукових та слідчих дій по гарячих слідах, а також використання цих способів на практиці можуть привести до підвищення розкриваності вказаного виду злочину. Проблема розкриття умисних вбивств, поєднаних із зґвалтуванням, тісно зв'язана з проблемою нерозкритих злочинів минулих літ, рецидивною злочинністю. Чим більше таких злочинів буде розкрито по гарячих слідах, тим менше буде припинених справ у зв'язку з не встановленням особи злочинця, менше буде можливостей у злочинців скоювати злочини повторно. Розкриття злочинів по гарячих слідах веде до збільшення загального числа розкритих злочинів та зниження рівня злочинності у країні або в окремому регіоні.

Список літератури: 1. Указ Президента України від 18.02.2002. № 143 «Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян» // Офіційний вісник України. 2002. №8. Ст.331. 2. Наказ МВС України № 701 від 18.10.1993. 3. Раскрытие умышленных убийств. Под общей редакцией А.М. Бандурки. Х., 1996. 4. Криміналістика // Под ред. П.Д. Біленчука. Х., 2001. 5. Криміналістика // Под ред. Шепітька В.Ю. Х., 1998. 6. Криміналістика // Под ред. Яблокова Н.П. М., 1995. 7. Криміналістика // Под ред. Вольнского А.Ф. М., 2000.

Надійшла до редколегії 26.06.03